Кам’янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет української філології та журналістики
Кафедра історії української літератури і компаративістики

Дипломна робота
магістра

з теми: «**РОМАН «РОЗБІЙНИК КАРМЕЛЮК» М. СТАРИЦЬКОГО У ТИПОЛОГІЧНИХ ПАРАЛЕЛЯХ З ІСТОРИЧНОЮ ПРОЗОЮ ВАЛЬТЕРА СКОТТА»**

Виконала: студентка 2 курсу
Ukr1-M19z групи
Спеціальності 014
Середня освіта (Українська мова і література)
Яремків Наталія Валеріївна

Керівник:
Насмінчук Г.Й., кандидат філологічних наук,
професор кафедри історії
української літератури і компаративістики

Рецензент:
Шулик П. Л. кандидат філологічних наук,
доцент кафедри германських мов і зарубіжної
літератури

Кам’янець-Подільський – 2020 р.

ЗМІСТ

ВСТУП **3**

РОЗДІЛ 1. ІСТОРИЧНИЙ РОМАН ЯК ОБ'ЄКТ НАУКОВИХ ЛІТЕРАТУРОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ **8**

1.1. Родові та видові ознаки історичного роману **8**

1.2. Історичний роман Вальтера Скотта: синтез авантюрного, побутово-виховного та готичного складників **19**

1.3. Рецепція творів М. Старицького і В. Скотта у літературознавстві **30**

РОЗДІЛ 2. ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА РОМАНУ М. СТАРИЦЬКОГО «РОЗБІЙНИК КАРМЕЛЮК» **39**

2.1. Етнографічно-краєзнавчий характер твору **39**

2.2. Авторська концепція і її втілення в образі головного героя **47**

РОЗДІЛ 3. ІСТОРИЧНА І ХУДОЖНЯ ПРАВДА В РОМАНАХ ВАЛЬТЕРА СКОТТА І МИХАЙЛА СТАРИЦЬКОГО **60**

3.1. Історичне тло роману «Роб Рой» В. Скотта **60**

3.2. Соціальні відносини – центр роману «Розбійник Кармелюк» М. Старицького **67**

3.3. Фольклорні першоджерела як запорука історичної правди в романах В. Скотта і М. Старицького **72**

ВИСНОВКИ **84**

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ **89**

ВСТУП

Нині вивчення історії літературних взаємин України з Західною Європою набуває нового змісту й значення. Особливо загострюється інтерес до цих взаємин в переломні періоди життя того чи того народу, в періоди активізації процесів його самоусвідомлення і самоствердження. Саме такий період переживає нині український народ, який відстоює свою національну державність у війні з агресором. Відбувається включення України в європейську спільноту, а це закономірно посилює інтерес до того, як, якими художніми зразками вона долучалася до цієї спільноти в минулому.

Кожна культурна епоха заново осмислює проблему історії, традиції, спадкоємності. Характерний у цьому плані період другої половини XIX – початку XX століття, адже це був час співдії двох культурно-історичних епох – класичного реалізму, який вичерпував свою естетичну новизну й оригінальність, та модернізму, який наприкінці XIX століття став усе чіткіше виявляти свої новаторські засади. Кардинальному перегляду підлягало поняття історизму. Як зазначає літературознавець Я. Поліщук, «потреба ревізії історизму була закладена в естетичній думці другої половини XIX ст. Ще в 1850-х рр. видатний німецький композитор і естетик Р. Вагнер писав про потребу розширити межі традиційної історіографії, привести її у відповідність із широкомасштабною історією життя народу. Вагнер обґрунтував виняткове значення нереалізованих у мистецтві й науці нового часу шарів історичної пам’яті народу, закодованих у міфології, та й власним прикладом, створивши цикл опер за міфологічними мотивами» [40, с. 2].

Нові естетичні орієнтири часу втілилися в історичних романах Михайла Старицького, який залишив глибокий слід в українській культурі як талановитий драматург, прозаїк і поет, як видатний актор, режисер і громадський діяч. «Натура кремезна, здорова, багата фізичною і духовною силою» [59, с. 7] – писав про його таланти Іван Франко. Його історична проза

творилася в ключі вальтерскоттівської традиції, яка в Україні мала велику шану. Хоча активне сприйняття спадщини митця в Україні почалося приблизно на п’ятдесят років пізніше, ніж у країнах Європи. Це пояснюється тим, що розвиток літератури в першій половині XIX ст. в Україні, як і в усій Російській імперії, стримувався жорсткими миколаївськими цензурними статутами, що робили практично нереальним отримання права на видання українською мовою. Ще одним чинником, що викликав посилену увагу до творчості Вальтера Скотта, була інформаційна ізольованість України від демократичних держав, а також потреба прорвати цю інформаційну блокаду. Вплив ідеології особливо позначився на таких формах рецепції, як критичне засвоєння та переклади, внаслідок чого художня спадщина англійського письменника подавалася українському читачеві з запізненням. Незважаючи на те, що окремі російськомовні переклади з’явилися в Україні набагато раніше, до нашої країни В. Скотт «прийшов» уже зрілим і добре знаним на Заході майстром.

Як життя Вальтера Скотта, так і життя Михайла Старицького було підпорядковане високій і благородній меті визволення народу від соціального гніту, перейняте пристрасним бажанням «душею і думкою послужить рідному слову, огранувати його, окрилити красою і дужістю, щоб воно стало здатним висловити культурну, освічену річ, виспівати найтонші краси поезії» [52, с. 581], – так бачив свою місію М. Старицький, так він звірявся у листі Івану Франку.

Його діяльність припадає на тяжкі роки лихоліття, коли царський уряд в черговий раз розпочав наступ на все передове і прогресивне. Заарештували передових діячів того часу, закрили часопис «Основа», ліквідували недільні школи. Виступи в літературі українською мовою самодержавство розцінювало як політичну антидержавну діяльність. Саме на ці роки припадає ряд указів про заборону українського слова, літератури та театральної діяльності (Емський указ, Валуєвський циркуляр). Саме тому, щоб уникнути цензури, збільшити коло читачів, Старицький створює російськомовну художню прозу. З-під пера письменника вийшло чимало оповідань, повістей та романів. Майже всі вони

написані російською мовою і опубліковані на сторінках російської періодичної преси, але теми для них письменник брав з життя українського народу. В одному з листів до Комарова письменник писав: «Отже, я, працюючи на чужій ниві, все живописую тільки своє, рідне з минулого і сучасного життя і прихиляю симпатії сотень людей до нашого поля, до наших розкіш…» [52, с. 501].

Як прозаїк, М. Старицький писав переважно на історичні теми. Продовжуючи традиції М. Гоголя, Т. Шевченка, Марка Вовчка, він у низці творів художньо відтворив найважливіші періоди героїчного минулого своєї батьківщини.

Актуальність дослідження. Дослідження української літератури у контексті західноєвропейської – важлива складова проблематики порівняльного літературознавства. Духовність нації неможливо осягнути без урахування міжнародних взаємовідносин її літератури, оскільки певна літературна система органічно пов’язана з історичною долею народу, ніколи не розвивається ізольовано від інших систем. Здійсненню компаративного дослідження сприяє наявність ґрунтовних праць В. Будного, М. Ільницького [8], А. Нямцу [33], Д. Наливайка [31] з питань порівняльного літературознавства.

У процесі пошуків опосередкованих зв’язків між українським та англійським письменством, зокрема щодо типології домінуючих у художньому творі образів і понять, літературознавство все частіше звертається до реалістичної прози другої половини XIX – початку XX ст. Саме в цей період англійська та українська художня проза сягнула свого апогею, подавши високі зразки художньої майстерності, що свідчить про внутрішню єдність загальноєвропейського літературного процесу та ще раз вмотивовує актуальність обрання нашої дослідницької теми.

Об’єкт дослідження – історична проза М. Старицького та В. Скотта, передусім романи «Розбійник Кармелюк» та «Роб Рой».

Предмет дослідження – типологічну схожість романів «Розбійник Кармелюк» М. Старицького та «Роб Рой» В. Скотта

Мета нашої роботи полягає в тому, щоб з'ясувати типологічні збіги та розбіжності в романах українського та англійського письменників, виявити і зіставити світоглядні та художньо-естетичні чинники, які зумовили спільність і своєрідність на рівні проблематики, жанру, образності історичних романів М. Старицького («Розбійник Кармелюк») і В. Скотта («Роб Рой»).

Реалізація мети передбачає розв'язання у роботі таких **завдань:**

1) визначити жанрові критерії історичного роману з позицій сучасних теоретичних здобутків у вивченні історичної прози;
2) співвіднести проблематику історичної прози з літературним і суспільним контекстами їхньої доби;
3) виокремити основні риси, притаманні вальтерскоттівському роману;
4) охарактеризувати концепцію історизму та фольклоризму В. Скотта й М. Старицького, виявити їхні спільні та відмінні риси;
5) дослідити типологічну схожість романів «Розбійник Кармелюк» М. Старицького та «Роб Рой» В. Скотта крізь призму образних структур.

Наукова новизна дослідження полягає у систематизації і класифікації відомостей про рецепцію В. Скотта в українській літературі й літературознавстві; у роботі здійснено типологічне зіставлення історичних романів В. Скотта і М. Старицького, виявлено новаторство М. Старицького, його внесок у розвиток історичної прози в Україні.

Теоретико-методологічну основу роботи становлять праці фахівців у галузі літературної компаративістики: В. Будного, М. Ільницького, А. Нямцу, Д. Наливайка; вітчизняних та зарубіжних дослідників творчості В. Скотта (Р. Багрій, Н. Ейшескіної, Б. Реїзова, Г. Анікіна, Н. Михальської, О. Сомової, Д. Урнова) і М. Старицького (М. Комишаченка, Й. Куриленка, Н. Левчик, В. Олійника, Поліщука, В. Тищенка, О. Цибаньової, В. Гриневича, Л. Дем'янівської), а також праці дослідників історичного роману як жанрового різновиду: С. Андрусів, А. Гуляка, М. Ільницького, Я. Поліщука, М. Сиротюка, М. Тищенка.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що вони можуть бути використані при написанні наукових праць, присвячених творчості М. Старицького та В. Скотта в жанрі історико-пригодницького роману, при проведенні спецкурсів, спецсемінарів чи факультативів та при написанні курсових робіт.

Апробація результатів роботи. Дипломну роботу обговорено на засіданні кафедри української літератури та компаративістики. Результати дослідження апробовано на студентській науковій конференції Кам'янець-Подільського національного університету (вересень 2020 року), а також на студентській науковій конференції у м. Глухові (січень 2020).

Структура роботи. Дипломна робота складається зі вступу, чотирьох розділів, висновків та списку використаної літератури. Загальний обсяг дослідження – 93 сторінки.

ВИСНОВКИ

Твори на історичну тему здавна були популярними як у Західній Європі, так і в Україні. Історичний роман – явище складне і неоднозначне. Основною прикметою історичних літературних жанрів вважаємо наявність в них історії (документів, досліджень тощо) і різною мірою використаних вигадки і домислу в їх осмисленні та інтерпретації. Творцем першого історико-пригодницького роману по праву вважають В. Скотта. Модель його роману отримала назву «вальтерскоттівського». У процесі інтеграції та міжлітературних впливів творчий доробок В. Скотта помітно вплинув на духовне життя українського суспільства, долучився до національної культури і став органічною частиною вітчизняного мистецтва слова, що і було досліджено в численних статтях та передмовах до романів англійського письменника, авторами яких були Б. Ремізов, Н. Ткаченко-Ходкевич, Ю. Корецький, М. Брайченко, Є. Нахлік, Р. Зорівчак та ін.

Продовжувачем традицій В. Скотта в Україні був М. Старицький. Щодо рецепції вітчизняною критикою творчості М. Старицького, то можемо відзначити, що літературна діяльність письменника цікавила багатьох дослідників, зокрема Л. Сокирка, Й. Куриленка, М. Комишаченка, М. Сиротюка, В. Тищенка, Н. Левчик, В. Коломійця, О. Цибаньову, Л. Дем’янівську. Одні з них вивчали біографічні віхи життя романіста, інші – історичну прозу.

У дипломному дослідженні розкрито низку проблем та ідейно-тематичних домінант історичної романістики М. Старицького. Проблема благородного розбійництва у творчості письменника породжена його усвідомленням відсутності в тогочасному суспільстві ідеалу сильної, вольової особистості, яка б уміла переборювати відчуття пасивності. Саме тому письменник обирає героя, готового на месництво та страждання в ім’я вищого покликання.

Романом «Розбійник Кармелюк» М. Старицький завершив свою прозову художню спадщину. І хоча він не такий багатий на історичні факти, як попередні романи митця, зокрема його трилогія «Богдан Хмельницький», проте яскраві образи роману, докладні характеристики (портретні та психологічні) персонажів, міцний, добре побудований сюжет забезпечили йому великий успіх в українського та російського читача. Завдяки цим якостям, а також своєму ідейному змістові роман «Розбійник Кармелюк» зайняв визначне місце в творчому доробку письменника. і належить до кращих творів української літератури.

Однією з прикметних ознак роману М. Старицького є художнє освоєння ним не тільки зразків народної творчості, в яких народ акумулював історичну пам'ять про народного героя, а й зображення власних поглядів, свого бачення історичної постаті через призму народного світосприйняття, де так всебічно і глибоко відтворено цей фольклорний і літературний образ. Таким чином, у романі «Розбійник Кармелюк» співмірними є правда історична та художня вигадка. Ці категорії взаємодоповнюють одна одну і водночас створюють модель жанру історичного роману.

М. Старицький за джерельну основу роману взяв основним чином фольклорні перекази з тогочасних періодичних видань, хоча і послуговувався певними документальними даними, зібраними Й. Ролле, С. Максимовим та М. Сімашкевичем. У романі «Розбійник Кармелюк» вагома роль надається численним переказам про духовну і фізичну міць Кармелюка, його надзвичайні сили. Портрет головного героя доповнюють його вчинки та стосунки з іншими персонажами (побратимами та жінками). Завдяки своїм організаторським здібностям та відданості власному народу він став національним героєм ще за життя. Щодо характеристики образу героя відмітимо, що М. Старицький симпатизує Кармелюку, зображує його у реалістичному та романтичному ключі, а детальне зображення психологічного стану героя підкреслює трагізм та приреченість його долі, що засвідчує кінцівка роману.

Творчість В. Скотта помітно вплинула на духовне життя українського суспільства, влилась у національну культуру і стала органічною частиною вітчизняного мистецтва слова. Всупереч політичним та цензурним заборонам твори письменника в оригіналах та перекладах прокладали собі шлях до українського читача, відігравали роль джерела пробудження громадянських почуттів, сприяли народженню в національному письменстві нових мистецьких віянь та напрямів.

Опрацьований у нашій роботі матеріал щодо рецепції творчості В. Скотта в Україні дає змогу «вписати» у даний процес і доробок М. Старицького, на основі цього зрозуміти особливості співвідношення його романістики зі спадщиною В. Скотта.

Характер співвідношення ми визначаємо через ступінь дотримання українським письменником моделі вальтерскоттівського роману, яка описана на основі узагальнень Б. Реїзова, Р. Багрій, Д. Урнова та ін. Романи В. Скотта спрямовані на пізнання історії художніми засобами, вони ґрунтуються на вірогідному характері історичних подій.

У такому вигляді ця структура історичного роману є спільною для М. Старицького та В. Скотта. Зроблений у нашій роботі порівняльний аналіз проблематики і поетики творів обох письменників не лише розширює й уточнює наведену модель історичного роману, а й індивідуалізує її.

Так, якщо В. Скотт, намагаючись осягнути сутність епохи, визнає і відносність істин своєї епохи, відносність власних оцінок її, то позиція М. Старицького більш особистісно загострена. Уже в цьому М. Старицький, порівняно з В. Скоттом, виявляє більшу свободу, точніше, творчу суб’єктивність у створеному ним історико-художньому світі. На рівні поетики його суб’єктивні акценти виявляються саме в тих рисах, які визначає або його авторська особистість, або персонаж-особистість:

1) М. Старицький спрямовує авторську увагу переважно на історичну постать, а вже потім – на історичні обставини, що пов’язані з нею. В. Скотт,

навпаки, бачив створюваний ним образ насамперед через історичні закономірності, ретельно вивірені письменником;

2) У типологічно подібних образах Кармелюка і Роб Роя різною виявляється роль і якість їх особистісної еволюції на тлі спільної для обох пригодницької динаміки: герой М. Старицького втрачає віру у доцільність своєї боротьби, Роб Рой до кінця вірить у справу, якій служить;

3) М. Старицький обирає для сюжетів національно-визвольні події, а Вальтер Скотт цікавиться також і подіями загальноєвропейського масштабу. Визначає сюжет у М. Старицького протагоніст – історична особа (Іван Кармелюк), а у В. Скотта сюжетну лінію веде вигаданий персонаж (Френсіс Осбалдістон), що діє у конкретно історичних умовах.

А от випадки подібності мають, так би мовити, виразно нейтральний характер. Це, можна сказати, спільне для обох письменників, що виявляється у:

1) типологічній подібності хронотопних аспектів (значна роль хронотопу дороги; співіснування авантюрного, побутового, біографічного, історичного, біолого-вікового часів);

2) у типологічній подібності функцій пригодницького чинника (хоча М. Старицький уперше в українській літературі використовує історико-пригодницький жанровий різновид);

3) у змістовій спільності композиції та сюжету в обох авторів (використання природної для історико-художнього жанру підкресленої сюжетовості; драматизування як прояву синкретичної природи роману).

Усе це і визначає своєрідність історичних романів М. Старицького у його зіставленні з романами В. Скотта. Вітчизняному та зарубіжному письменникам притаманні як типологічні збіги, котрі говорять про спільну основу зображення благородного розбійника, так і зумовлені національними, соціальними та індивідуально-авторськими чинниками типологічні розходження. Порівняльний аналіз творів українського та англійського письменників під кутом зору теми месництва дає можливість вирізнити національні здобутки на тлі розвитку зарубіжного літературного процесу.

Отже, кожному з романістів вдалось відтворити історію власних народів, передати дух часу, за допомогою використання образної системи реальних історичних осіб, опису побуту та місцевості. Письменники дали власну інтерпретацію історичних подій, описали боротьбу народів за незалежність (шотландці виступали проти об'єднання країни з Англією, на Україні назрівало виникнення національно-визвольного руху під проводом Кармелюка проти панської сваволі).

Творчість М. Старицького як майстра історичного жанру дає змогу краще зрозуміти конкретну історичну епоху, дізнатись про минуле українського народу, його героїв, життєва історія яких і сьогодні несе великий навчальний, пізнавальний і виховний потенціал, допомагає утвердити віру нашого народу в своє вільне, незалежне майбутнє.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Андрусів С. Як на святій сповіді. *Слово і час.* 1991. № 2. С. 48–53.
2. Андрусів С. Мости між часами: Про типологію історичної прози *Українська мова і література в школі.*1987. № 8. С. 14–20.
3. Аникин Г. В., Михальская Н. П. История английской литературы. Учебное пособие для студентов педагогических институтов Ммсква : Высшая школа, 1975. С. 247–256.
4. Арендаренко І. Взаємодія історії та фольклору в історичних поемах В. Скотта та Т. Шевченка. *Слово і час.* 2003. № 3. С. 61–66.
5. Аристотель. Поетика. Київ : Грамота, 2007. 168 с.
6. Багрій Г. Шлях сера Вальтера Скотта на Україну («Тарас Бульба» М. Гоголя та «Чорна рада» П. Куліша в світлі історичної романістики Вальтера Скотта) Київ : Редакція журналу «Всесвіт», 1993. 296 с.
7. Брайченко М. Ю. Вальтер Скотт й історія (До 200-річчя з дня народження). *Український історичний журнал.* 1971. № 8. С. 128–130.
8. Будний В., Ільницький М. Порівняльне літературознавство: підручник. Київ: Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2008. 430 с.
9. Галич О. А. Історичні постаті в художній літературі. *Радянське літературознавство.* 1983. № 3. С. 16–23.
10. Галич О., Назарець В., Васильєв Є. Теорія літератури / О. Галич, В. Назарець, Є. Васильєв. Київ: Либідь, 2001. 488 с.
11. Гриневич В. З історії написання та публікації історичної художньої прози М. Старицького. *Українська література в загальноосвітній школі.* 2004. № 7. С. 59–62.
12. Гуляк А. Становлення українського історичного роману. Київ : Вища школа, 1997. 129 с.
13. Дем'янівська Л. С. Вогонь не згасне, не замре // Старицький М. Твори: В 2-х томах. Київ : Дніпро, 1984. Т. 1. С. 5–32.

14. Дзюба І. Несходимі стежки минувшини. Пригодницькі мотиви в історичній прозі. *Київ*. 1986. № 10. С. 86–95.

15. Дяченко М. Співець братнього єднання. *Дніпро.* 1954. № 4. С. 111–115.

16. Ейшискина Н. М. Вальтер Скотт: Критико-биографической очерк. Москва : Гос. издательство детской литературы, 1959. 123 с.

17. Зарубежная литература для детей и юношества / под. ред. Н. К. Мещеряковой, И. С. Черняковской. В 2-х частях. Москва : Просвещение, 1989. Ч. 1. С. 165–168.

18. Зорівчак Р. Українсько-англійські літературні взаємини // Українська література в загальнослов'янському і світовому літературному контексті: в 5 т. / АН УРСР. Ін-т літ. ім. Т. Г. Шевченка. Київ : Наукова думка, 1987. Т. 3. С. 234 – 258.

19. Історія української літератури XIX ст. (70-90 рр.) /за ред. О.Д. Гнідан. У 2-х кн. Київ : Вища школа, 2003. Кн. 1. С. 504–536.

20. Кислий Ф. С. З когорти корифеїв (до 75-річчя з дня смерті М. П. Старицького). *Українська мова і література в школі*. 1979. № 4. С. 71–73.

21. Коломієць В. Художня трансформація фольклорних образів у творчості М. Старицького. *Народна творчість та етнографія.* 2004. № 5. С. 41–47.

22. Комишаченко М. П. М. Старицький: Літературний портрет. Київ : Дніпро, 1968. 112 с.

23. Кремінь Т. Д. Жанрово-стильові ознаки історичного роману у віршах в українській літературі першої третини XX століття : до проблеми сприйняття. *Наукові праці*. 2010. Вип. 122. Т. 135. С. 51–54.

24. Куриленко Й. М. П. Старицький. Життя і творчість. Київ : Дніпро, 1980. 64 с.

25. Левчик Н. Історична проза М. Старицького (Далекі образи – близькі ідеї). *Слово і час.* 1990. № 12. С. 38–44.

26. Левчик Н. Повернення з небуття (романи «Молодість Мазепи» і «Руїна» в світоглядно-естетичних концепціях історичної прози М. Старицького) // М. Старицький. Молодость Мазепы. Руина. Київ : Вища школа, 1997. С. 3–12.

27. Лексикон загального та порівняльного літературознавства / За ред. А. Волкова, О. Бойченка, І. Зварича, Б. Іванова, П. Рихла. Чернівці : Золоті литаври, 2001. 636 с.

28. Літературознавчий словник-довідник/Р. Т. Гром'як, Ю. І. Ковалів та ін. – Київ : Академія, 1997. 752 с.

29. Михальская Н. П. Вальтер Скотт (К 200-летию со дня рождения списателя. *Литература в школе.* 1971. № 4. С. 88– 92.

30. Михальская Н. П. Вальтер Скотт (К 125-летию со дня смерти списателя. *Литература в школе.* 1957. № 4. С. 88–91.

31. Наливайко Д. Сучасна літературна компаративістика: стратегії і методи: Антологія. Київ : Видавничий дім «Києво-Могилянська академія», 2009. 481 с.

32. Насмінчук Г. Й. Еволюція українського історичного роману [навч. посібн.]. Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський державний університет, редакційно-видавничий відділ, 2007. 136 с.

33. Нахлік Є. К. Українська романтична проза 20-60-х років XIX ст. Київ : Наукова думка, 1988. 319 с.

34. Нямцу А. Миф. Легенда. Литература (теоретические аспекты функционирования). Чернівці: Рута, 2007. 520 с.

35. Олійник В. Кармалюк у романі М. Старицького // М. Старицький. Кармелюк. Київ : Дніпро, 1971. С. 687–701.

36. Олійник В. І. Про маловідомий історико-художній твір М. Старицького. *Український історичний журнал.* 1971. № 8. С. 70–76.

37. Погребенник В. Старицький / *Українська мова і література в школі*. 2004. № 7. С. 52–69.

38. Поліщук В. «А в цензурнім смаку я не напишу…» (М. Старицький і проблема цензури). *Дивослово.* 2002. № 2. С. 17–21.

39. Поліщук В. До проблеми національної ідентичності іншомовних творів: випадок М. Старицького. *Українська мова і література.* 2002. № 42.С. 20–23.

40. Поліщук Я. Історична й аісторична орієнтації в літературі кінця XX – початку XX ст. *Дивослово.* 1999. № 8. С. 2–3.

41. Пчілка О. Михайло Петрович Старицький (Пам’яті товариша). *Київ*. 1991. № 2. С. 118–124.

42. Пчілка О. Михайло Петрович Старицький (Пам’яті товариша) [з духовної спадщини]. *Дивослово.* 2004. № 8. С. 70–74.

43. Ремізов Б. Вальтер Скотт. *Всесвіт.* 1971. № 12. С. 127–128.

44. Ромащенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної української історичної прози. Черкаси : Вид-во Черкаського держуніверситету ім. Б. Хмельницького, 2003. 388 с.

45. Сиротюк М. Исторические произвидения М. Старицького. Післямова до роману «Кармелюк». // Старицький М. Разбойник Кармелюк. Київ : Дніпро, 1957. 736 с.

46. Скотт В. Роб Рой: Роман / Пер. З англ. Н. Д. Вольпин. Харьков: СП «Фолио»; Київ: МА «Модекс», 1993. 368 с.

47. Скотт В. Роб Рой: [роман] / Вальтер Скотт: [пер. з анг. Ю. Корецького]. Харків : Дитвидав, 1938. 472 с.

48. Сокирко Л. Т. М. П. Старицький. Критико-бібліографічний нарис. Київ : Дніпро, 1960. 264 с.

49. Сокол І. Будинок-музей М. Старицького. *Дивослово.* 2005. № 2. С. 69–71.

50. Сомова Е. В. Традиции В. Скотта в английском историческом романе 30-40 годов XIX века: Э. Бульвер-Литтон и У. Х. Эйнсворт. *Филологические науки*. 2004. № 2. С. 42–50.

51. Старицький М. Кармелюк. Київ : Дніпро, 1971. 706 с.

52. Старицький М. П. Твори у 8-ми томах. Київ : Дніпро, 1965. Т. 8. 635 с.

53. Стеценко О. Така його доля… (Штрихи до портрета М. Старицького). *Дивослово*. 1997. № 11. С. 46–49.

54. Поэтика : словарь актуальных терминов и понятий : / Гл. науч. редактор Н. Д. Тамарченко. Москва : Издательство Кулагиной, Intrada, 2008. 358 с.

55. Тищенко В. І. Історичний роман М. Старицького про Кармалюка. Київ : Радянська школа, 1960. 36 с.

56. Тищенко В. І. Неопубліковані п’єси про Кармалюка. *Радянське літературознавство.* 1981. № 10. С. 73–77.

57. Тищенко В. Славний син України [Образ Кармелюка в художній літературі]. *Вітчизна.* 1978. № 5. С. 217–220.

58. Урнов Д. М. «Сам Вальтер Скотт» или «Волшебный вымысел» // Вальтер Скотт. Собрание сочинений у 8 томах. – Москва : Просвещение, 1990. Т. 1. С. 5–45.

59. Франко І. Зібрання творів: У 50 т. Київ : Наукова думка, 1978. Т. 16. 434 с.

60. Хропко П. Керманич української культури (матеріали до факультативного заняття «Михайло Старицький») / *Українська мова і література в школі*. 1991. № 10. С. 25–27.

61. Цуркан І. Фольклорна стихія роману М.Старицького «Розбійник Кармелюк». *Українська мова і література в школі* 1979. № 4. С. 71–73.

62. Чумак В. Минуле – очима сучасника: Літературно-критичний нарис. Київ : Радянський письменник, 1980.183 с.

64. Шпиталь А. Книга болю з проблиском надії. *Слово і час.* 2000. № 1. С. 45–47.

65. Шумило Н. М. Під знаком національної самобутності. Київ : Задруга, 2003. 354 с.

66. Щербан Н. І. Образ Івана Сірка : типологія характеру в народній творчості і художній літературі : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01«Українська література». Харків, 2007. 19 с.

67. Юрчук О. У тіні імперії : Українська література у світлі постколоніальної теорії : монографія. Київ : ВЦ «Академія», 2013. 224 с.

68. Ярмоленко Н. Український усний героїчний епос : динаміка традиції : монографія. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2010. 315 с.